

Список літератури:

1. Барлас Т. В. Особливості соціально-психологічної адаптації при психосоматичних і невротичних порушеннях / Т. В. Барлас // Психологічний журнал. 1994. – № 6. – С. 117-120.
2. Богоявленська Д. Б., Богоявленська М. Є. Психологія обдарованості: поняття, види, проблеми / Д. Б. Богоявленська, М. Є. Богоявленська. Випуск 1. – М.: МІОО, 2005. – 176 с.
3. Маклаков А. Г. Особистісний адаптаційний потенціал: його мобілізація та прогнозування в екстремальних умовах / А. Г. Маклаков // Психологічний журнал. 2001. – Т. 22. – № 1. – С. 16-24.
4. Посохова С. Т. Психологія адаптується особистості: суб'єктивний підхід / С. Т. Посохова. Дис. на здобуття д. псих. н. СПб., 2001. – 314 с.

Езерская Н.В.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Украинский физико-математический лицей
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ ОДАРЕННЫХ УЧЕНИКОВ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье исследованы социально-психологические особенности адаптации одаренных подростков в условиях интернатного пребывания. Предоставлено теоретический анализ социально-психологической адаптации. Проведен анализ проблем социально-психологической адаптации одаренных учащихся подросткового возраста.

Ключевые слова: психическая адаптация, адаптация, адаптивные способности, проблемы адаптации.

Ezerskaya N.V.

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Ukrainian Physics and Mathematics Lyceum
Taras Shevchenko National University of Kyiv

ANALYSIS OF PROBLEMS OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ADAPTATION FOR TALENTED TEENAGERS

Summary

The article explores the social and psychological features of adaptation of gifted adolescents in boarding accommodation. Provided by theoretical analysis of social and psychological adaptation. An analysis problems of social and psychological adaptation of gifted students adolescence.

Keywords: psychological adaptation, adaptation, adaptive capacity, adaptation problems.

УДК 316.61

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКА В ПРОСПЕКТИВНІЙ РЕАЛЬНОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Лазорко О.В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті конкретизовано теоретико-методологічні аспекти вивчення соціальної компетентності старшокласника в перспективній реальності моделювання його професійної безпеки та представлення емпіричного матеріалу щодо обґрунтування соціальної компетентності старшокласника як прогностичного критерію ефективної професійної реалізації особистості в майбутньому. Запропоновано структурно-ієрархічну модель професійної безпеки особистості, у якій виокремлено параметрично-динамічний зміст прояву соціальної компетентності старшокласника. Розроблена програма емпіричного дослідження, а також комплекс використаних методів математичної обробки результатів дослідження дає змогу конкретизувати зміст розвитку оптимальних умов професійно-безпечного стану особистості в реальному та майбутньому житті старшокласників.

Ключові слова: професійна безпека особистості, структурно-ієрархічна модель професійної безпеки особистості, соціальна компетентність, соціальна фрустрованість, старшокласник.

Постановка проблеми. Сучасна психологічна наука все гостріше ставить питання вивчення психологічних аспектів безпеки особистості, адже повноцінне життя людини, сповнене її ре-

альними цінностями і принципами, є невід'ємною частиною соціально-економічних та історико-політичних процесів, які не тільки впливають на свідомість і діяльність людини, але й визначають тра-

екторію її безпечного існування та якості життя. Останнім часом перегляд пріоритетів в інтерпретації проблеми безпеки та їх трансформація з інтересів держави, які зазвичай сприймалися у відриві від потреб людини, на інтереси самої людини, породили необхідність розробки доволі нового аспекту цієї проблеми – психологічної безпеки. Безумовно такий контекст інтерпретації психологічної безпеки не залишився осторонь професійної сфери реалізації людини, де йдеться про професійну безпеку особистості.

Говорячи про психологічний феномен професійної безпеки, варто відзначити необхідність його вивчення в онтологічному ракурсі розгортання професійного життя, де періоду вибору професії відводиться чи не найголовніше місце. На нашу думку питання успішної соціалізації старшокласника знаходяться у тісному зв'язку із його майбутньою професійною реалізацією, тому аспекти перспективного моделювання професійної безпеки в старшому шкільному є вкрай актуальними і своєчасними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для нашого дослідження важливого значення набувають праці, в яких висвітлено різні аспекти життєвого і професійного розвитку особистості, серед яких праці К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, В. Бодрова, Ж. Вірної, Ю. Забродіна, З. Карпенко, І. Кона, Н. Логінової, І. Манохи, В. Моргуна та ін.; проблема становлення сенсових утворень старшокласників у теорії професійної орієнтації висвітлена у роботах Є. Климова, В. Колинко, Д. Леонтєва, М. Пряжнікова, А. Фонарьова, які визначили концептуальні положення, умови підготовки молодих людей до життєвого та професійного самовизначення. В якості самостійного предмету дослідження професійне самовизначення старшокласників представлені у роботах М. Боришевського, М. Савчина, А. Брушлинського, В. Татенко, Т. Титаренко, Д. Фельдштейна, Е. Чудновського тощо.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. В той же час, значна низка аспектів цієї проблеми потребує додаткового дослідження, а саме: комплексний і системоутворюючий зміст професійної безпеки не достатньо висвітлений у теоретичних схемах психології; відсутня емпірична аргументація соціально-психологічних і суб'єктно-особистісних характеристик прояву професійної безпеки особистості у таких її атрибутах як свідомість, діяльність, характерологічні особливості тощо; залишається відкритим також питання про динамічний зміст впливу соціалізації на характер системи ставлень особистості до оточуючого світу у діапазоні онтологічного дозрівання. Прикладна значущість вказаних питань загострюється в разі необхідності визначення прогностичних критеріїв ефективної професійної реалізації особистості.

Тому, **метою** запропонованого матеріалу є теоретичне обґрунтування соціальної компетентності старшокласника в перспективній реальності моделювання його професійної безпеки та представлення емпіричного матеріалу щодо обґрунтування соціальної компетентності старшокласника як прогностичного критерію ефективної професійної реалізації особистості в майбутньому.

Виклад основного матеріалу. Передусім, розгляд запропонованої проблеми потребує її поступового розгляду в межах інтерпретаційних схем вивчення феномену професійної безпеки.

Конструюючи *структурно-ієрархічну модель професійної безпеки особистості*, ми виходили з того, що професійна безпека особистості реалізується в двох аспектах: внутрішньому – через систему узгодження модальностей людини як цілісності і як її зовнішнього взаємодії із світом. Цей факт дуже добре пояснює положення, що професійна безпека особистості знаходиться під впливом суб'єктно-особистісних та соціально-психологічних факторів. Точна ідентифікація явища у більш великій системі полягає у розкритті механізмів цілісності складного об'єкту в єдиному теоретичному конструкті. У такому контексті ключову роль грають способи породження психічних утворень, закономірності їх трансформацій і часткових перебудов, співвідношення актуального і потенціального в психічному розвитку тощо.

При побудові теоретичної моделі нами виведено такі центральні конструкти розуміння професійної безпеки особистості: професійна безпека особистості не тільки зумовлює ефективність розвитку професійної діяльності, але й сама є результатом розвитку особистості; професійна безпека особистості реалізується в різноманітних формах і за своєю суттю є потенційно варіативним феноменом; професійна безпека – системне утворення, що піддається регулюванню і вміщує низку взаємопов'язаних структурно-функціональних компонентів, що є інтегративно властивістю цілого. Узагальнення опрацьованого матеріалу відображено у авторській

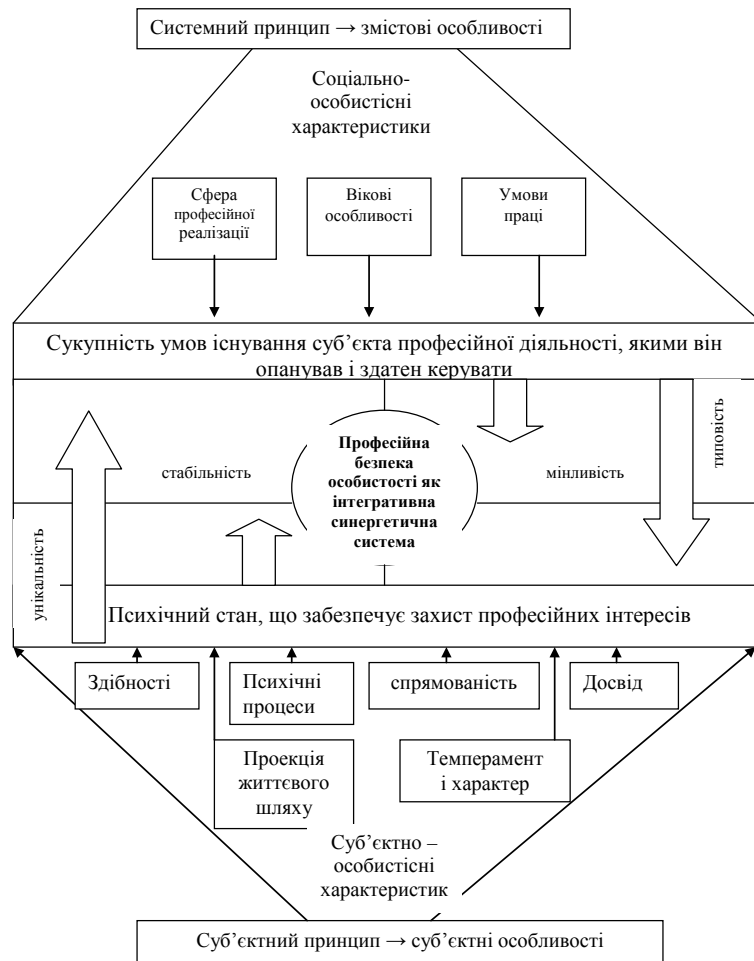

Рис. 1. Структурно-ієрархічна модель професійної безпеки особистості

структурно-ієрархічній моделі професійної безпеки особистості (Рис. 1).

У запропонованій моделі вихідними є суб'єктивні, змістові та якісні характеристики особистості фахівця, які відповідають інтерпретаційному змісту суб'єктивного, системного і синергетичного підходів: суб'єктивний принцип → визначає суб'єктивні особливості, які виражені у суб'єктивно-особистісних характеристиках; системний принцип → змістові особливості, які виражені у соціально-особистісних характеристиках, а синергетичний принцип → якісні особливості, які є інтегративною ознакою професійної безпеки особистості.

В структурі суб'єктивно-особистісних характеристик виділено шість підструктур: 1 – спрямованість особистості; 2 – проєкції життєвого шляху людини або її самосвідомість; 3 – здібності; 4 – темперамент і характер; 5 – психічні процеси і стани; 6 – досвід суб'єкта.

В структурі соціально-особистісних характеристик виділено три підструктури: 1 – сфера функціонування фахівця (сфера вибору професії, професійного навчання, професійної адаптації, сфера власне професійної реалізації; сфера професійної переорієнтації із наступним працевлаштуванням; 2 – вікові особливості пов'язані із професійною періодизацією особистості, де класично виокремлюють стадії оптанта, адепта, адаптанта, інтернала, майстра, авторитета і наставника; 3 – умови праці, які класично диференціюють на «нормальні», «складні», «особливі».

Виходячи із представленого змісту структурних компонентів суб'єктивно-особистісних і соціально-особистісних характеристик професійної безпеки особистості, спостерігаємо, що на виході цієї системи з'являються інтегративні властивості, які вписуються у простір вимірюваних якостей людини, що поділяються на чотири квадранта, утворених пересіченням двох вісей як змінних параметрів: стабільність – мінливість та унікальність – типовість [2], які у кінцевому рахунку утворюють чотири варіанти визначення професійної безпеки особистості як-от типово-мінлива, типово-стабільна, унікально-мінлива чи то унікально-стабільна якість особистості. Усе залежить від того від обраного переліку необхідних психологічних параметрів, тобто достатнього набору якостей і властивостей суб'єктивно-особистісних і соціально-особистісних характеристик особистості, які потрібно дослідити.

З огляду на запропоновану *структурно-ієрархічну модель професійної безпеки особистості*, потрібно віднайти місцезнаходження феномену соціальної компетентності старшокласника та окреслити його параметрично-динамічний зміст прояву. Так, соціально-особистісні характеристики, пов'язані із сферою функціонування і віковими особливостями оптанта → складають сукупність умов існування суб'єкта професійної діяльності, якими він опанував і здатен керувати → які на виході фактично визначають реальний зміст особистісно-професійної безпеки особистості, основним параметричним атрибутом якого є соціальна компетентність → яка продукує домінуючий психологічний стан, що забезпечує захист професійних інтересів людини.

Загалом соціально-психологічну компетентність розглядають як інтегральний показник особистісного розвитку та як фактор самоактуалізації, що стимулює самореалізацію особистості. Конкретно-психологічний зміст соціальної компетентності розкривається через здатність особистості ефективно взаємодіяти з іншими людьми та вміння правильно визначити психологічні особливості людей. Тому за-

кономірним є твердження, що соціальна компетентність вмщує такі психологічні складові особистості як цінності, мотиви, настанови, переконання, здібності тощо, але, як і будь-який вид компетентності, проявляється у діяльності, зокрема, коли йдеться про соціальну компетентність, то проявляється вона у міжособистісних відносинах.

В межах даного дослідження логічним є розгляд взаємозв'язку соціальної компетентності із професійною, в основу якої покладені досвід та знання особистості, її вміння ефективно розв'язувати задачі, які відносяться до сфери її професійної діяльності. Більш того становлення соціальної компетентності особистості неможливо поза формуванням її як фахівця-професіонала, де основою розвитку соціальної компетентності є теорія і практика безперервної освіти, які визначають зміст формування соціальної компетентності в залежності від формування професійної компетентності, і роблять соціальної компетентності складовою професійної. Постає питання, яким чином можна вести мову про соціальну компетентність старшокласника? І відповідь однозначна – кожна вікова група має свої зобов'язання, що відповідають нормам соціальної компетентності. Для старшого шкільного віку це передусім успішне професійне самовизначення, яке визначає успішність життєвого шляху особистості у комплексі соціально-особистісних і суб'єктивно-особистісних характеристик задоволеності життям, що впливають на усвідомлення себе успішним / неуспішним, щасливим / нещасливим тощо. Тому рівень соціальної фрустрованості старшокласника є тим базовим фоном перспективи успішної професіоналізації в майбутньому.

Для емпіричного підтвердження сформульованих нами теоретичних положень щодо обґрунтування соціальної компетентності старшокласника як прогностичного критерію ефективної професійної реалізації особистості в майбутньому та визначення правомірності використання запропонованих діагностичних засобів було проведено дослідження на вибірці учнів випускних класів, що складала 180 осіб. Дослідницька робота проводилася на базі загальноосвітніх шкіл м. Луцька (№ 10, 20, 22, 24). Під час формування вибіркової сукупності було дотримано вимог щодо її змістовності та еквівалентності. Виконання вимог критерію змістовності вибірки досягалося шляхом підбору вибірки, що відповідала предмету дослідження та висунутим дослідницьким гіпотезам. Слідування критерію еквівалентності виражалося у нормальному розподілі емпіричних даних, отриманих з усієї вибірки.

Серед діагностичних методик використовувалися методики: діагностики рівня соціальної фрустрованості особистості Л. Васермана (модифікований варіант) та шкала соціальної компетентності А. Прихожан. При обробці результатів констатувального експерименту використовувався t-критерій Ст'юдента для незалежних вибірок для встановлення статистично-значущих відмінностей середніх значень груп, що відповідають різним рівням прояву соціальної фрустрованості старшокласників та кореляційний аналіз для встановлення взаємозв'язку між діагностованими показниками.

Для статистично-математичної обробки отриманих емпіричних даних, насамперед, усі досліджувані були поділені на 3 групи за рівнем прояву у них показників соціальної фрустрованості: група 1 – старшокласники з високим рівнем соціальної фрустрованості (41,1% загальної вибірки), група 2 – середній рівень (35,6%), група 3 – низький рівень соціальної фрустрованості (23,3%).

Диференціація груп проводилася за допомогою методики діагностики рівня соціальної фрустрованості Л. Васермана, яка попередньо пройшла процедуру модифікації із дотриманням всіх вимог, які ставляться до подібних процедур. Статистично значущі показники зафіксованих відмінностей прояву соціальної фрустрованості старшокласників представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Статистично значущі відмінності в показниках рівня соціальної фрустрованості респондентів

Діагностичні показники	Хсер	Хсер	t-кр.	P
Соціальна фрустрованість (гр1) vs Соціальна фрустрованість (гр2)	3,58	2,00	25,5	0,000
Соціальна фрустрованість (гр1) vs Соціальна фрустрованість (гр3)	3,58	0,52	31,7	0,000
Соціальна фрустрованість (гр2) vs Соціальна фрустрованість (гр3)	2,00	0,52	22,4	0,000

Таблиця 2

Статистично значущі відмінності в показниках соціальної компетентності респондентів

Діагностичні показники	Хсер	Хсер	t-кр.	P
Самостійність (гр1) vs Самостійність (гр2)	-0,12	0,11	3,32	0,001
Самостійність (гр1) vs Самостійність (гр3)	0,12	0,22	4,21	0,000
Впевненість в собі (гр1) vs Впевненість в собі (гр3)	0,09	0,27	-4,97	0,000
Впевненість в собі (гр2) vs Впевненість в собі (гр3)	0,17	0,27	-5,52	0,000
Ставлення до обов'язків (гр1) vs Ставлення до обов'язків (гр2)	-0,31	0,00	-4,03	0,000
Ставлення до обов'язків (гр1) vs Ставлення до обов'язків (гр3)	-0,31	0,39	-9,18	0,000
Ставлення до обов'язків (гр2) vs Ставлення до обов'язків (гр3)	0,00	0,39	-4,30	0,000
Спілкування (гр1) vs Спілкування (гр2)	-0,31	0,01	-4,30	0,000
Спілкування (гр1) vs Спілкування (гр3)	-0,31	0,53	-12,5	0,000
Спілкування (гр1) vs Спілкування (гр2)	0,01	0,53	-6,04	0,000
Організованість (гр1) vs Організованість (гр2)	-0,55	0,12	-10,4	0,000
Організованість (гр1) vs Організованість (гр3)	-0,55	0,42	-16,3	0,000
Організованість (гр2) vs Організованість (гр3)	0,12	0,42	-3,48	0,000
Інтерес до соціального життя (гр1) vs Інтерес до соціального життя (гр2)	-0,43	0,28	-10,8	0,000
Інтерес до соціального життя (гр1) vs Інтерес до соціального життя (гр3)	-0,43	0,41	-12,8	0,000

Подальша діагностична робота стосувалася об'єктивного підтвердження відмінностей в показниках соціальної компетентності старшокласників, яке отримано при опрацюванні однойменної методики. Зокрема при обробці результатів з'ясовано,

що в усіх діагностованих групах виявлено рівень соціальної компетентності в межах соціально-психологічного нормативу, хоча між середньогруповими показниками зафіксовано відмінності у змісті прояву, як-от: за шкалою компетентності в спілкуванні ($X_{сер}=-0,31$), шкалою організованості і довільності ($X_{сер}=-0,55$) та шкалою інтересу до соціального життя ($X_{сер}=-0,43$) в групі з високим рівнем соціальної фрустрованості, що засвідчує про сформованість їх соціальної компетентності в цілому (табл. 2).

Узагальнення щодо обґрунтування соціальної компетентності старшокласника як прогностичного критерію ефективної професійної реалізації особистості в майбутньому, потребує вивчення значущих взаємозв'язків між діагностованими показниками, для чого було використано кореляційний аналіз. У досліджуваних з високим показником рівня соціальної фрустрованості виявлено тільки негативний зв'язок між такими показниками соціальної компетентності старшокласника як «компетентність у розвитку спілкування» ($r=-0,24$ при $p\leq 0,05$), «організованості та розвитку довільності» ($r=-0,36$ при $p\leq 0,01$) та «інтересу до соціального життя» ($r=-0,28$ при $p\leq 0,01$); у досліджуваних із середнім рівнем соціальної фрустрованості зафіксовано позитивний кореляційний зв'язок із показниками шкал «розвитку самостійності» ($r=0,24$ при $p\leq 0,05$) і інтересу до соціального життя ($r=0,26$ при $p\leq 0,05$); а у досліджуваних із низьким рівнем соціальної фрустрованості знаходимо позитивний кореляційний зв'язок із усіма показниками соціальної компетентності – «самостійності» ($r=0,24$ при $p\leq 0,05$), «впевненості в собі» ($r=0,34$ при $p\leq 0,05$), «ставлення до обов'язків» ($r=0,36$ при $p\leq 0,05$), «розвитку спілкування» ($r=0,38$ при $p\leq 0,05$), «організованості та розвитку довільності» ($r=0,37$ при $p\leq 0,01$) та «інтересу до соціального життя» ($r=0,37$ при $p\leq 0,05$).

Загалом, виходячи з опису виявлених взаємозв'язків із показниками соціальної фрустрованості старшокласника та рівня сформованості у них соціальної компетентності, можна висувати, що позитивно-орієнтований фон сформованої соціальної компетентності старшокласників із низьким рівнем соціальної фрустрованості, складає зону розвитку оптимальних умов професійно-безпечного стану особистості, який забезпечить захист її професійних інтересів в реальному та майбутньому часі старшокласників.

Висновки і перспективи. Запропоноване теоретичне обґрунтування соціальної компетентності старшокласника в проспективній реальності моделювання його професійної безпеки та представлення емпіричного матеріалу щодо обґрунтування соціальної компетентності старшокласника як прогностичного критерію ефективної професійної реалізації особистості в майбутньому, дає змогу висувати, що професійна безпека особистості як сукупність умов існування суб'єкта майбутньої професійної діяльності та як психологічний стан, що забезпечує захист професійних інтересів людини, є продуктом її реального особистісно-професійного життя, який піддається дослідженню на будь-якому етапі онтологічного розвитку. Тому перспективами подальшого вивчення проблеми вважаємо кваліфіковану деталізацію складання емпіричних програм відповідно до змодельованої структурно-ієрархічної організації професійної безпеки особистості в межах інших вікових груп.

Список літератури:

1. Ершова-Бабенко И. В. Методология исследования психики как синергетического объекта / И. В. Ершова-Бабенко. – Одесса: ОДЭКОМ, 1993. – 119 с.
2. Климов Е. А. Идеалы культуры и становление субъекта профессиональной деятельности / Е. А. Климов // Психологический журнал. – 2009. – № 3. – С. 94-101.
3. Максименко С. Д. Психология личности / С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча. – К.: Вид-во ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.

Лазорко О.В.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

**СОЦИАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ СТАРШЕКЛАСНИКА
В ПРОСПЕКТИВНОЙ РЕАЛЬНОСТИ МОДЕЛИРОВАНИЯ
ЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ****Аннотация**

В статье конкретизированы теоретико-методологические аспекты изучения социальной компетентности старшеклассника в проспективное реальности моделирования его профессиональной безопасности и представление эмпирического материала по обоснованию социальной компетентности старшеклассника как прогностического критерия эффективной профессиональной реализации личности в будущем. Предложена структурно-иерархическая модель профессиональной безопасности личности, в которой выделено параметрично-динамическое содержание проявлений социальной компетентности старшеклассника. Разработанная программа эмпирического исследования, а также комплекс использованных методов математической обработки результатов исследования позволяет конкретизировать содержание развития оптимальных условий профессионально-безопасного состояния личности в реальной и будущей жизни старшеклассников.

Ключевые слова: профессиональная безопасность личности, структурно-иерархическая модель профессиональной безопасности личности, социальная компетентность, социальная фрустрированность, старшеклассник.

Lazorko O.V.

European National University of Lesya Ukrainka

**SOCIAL COMPETENCE OF HIGH SCHOOL PUPIL IN PROSPECTIVE REALITY
OF MODELING OF HIS PROFESSIONAL SAFETY****Summary**

The theoretical and methodological aspects of studying of social competence of high school pupil in prospective reality of modeling his professional safety and presentation of empiric material about explanation of social competence of high school pupil as prognostic criteria of effective professional realization of personality in future are concretized in the article. Structural and hierarchical model of professional safety of personality is proposed. Parametric and dynamic content of ostent of social competence of high school pupil is singled out in this model. The program of empirical research is created. Complex of methods of mathematical processing of research results enables precise content of optimal conditions for professional and safe condition of personality in reality and future life of high school pupil.

Keywords: professional safety of personality, stuctural and hierarchical model of professional safety of personality, social competence, social frustration, high school pupil.